

DIBUJOS
Investigadores Naturistas en el
Jardín Botánico

MIRELLA LEVI D'ANCONA

per Martí Domínguez

MIRELLA LEVI D'ANCONA, PROFESSORA EMÈRITA DEL HUNTER COLLEGE OF THE CITY UNIVERSITY OF NEW YORK, ÉS UN DELS GRANS MITES DE LA HISTÒRIA DE L'ART. UN NOM QUE VA ASSOCIAT A ALTRES GRANS ESTUDIOSOS DE LA SIMBOLOGIA, COM ARA ERWIN PANOFKY O EDUARD CIRLOT. POQUES PERSONES HAN TREBALLAT AMB TANTA PROFUNDITAT I AMB UN RESULTAT TAN ENLLUERNADOR EL CONTINGUT NATURALÍSTIC DE LES OBRES DELS PINTORS DEL RENAIXEMENT ITALIÀ. ELS SEUS TREBALLS SOBRE BOTTICELLI SÓN, A MÉS D'ENCICLOPÈDICS, MOLT BELLS: UNS LLIBRES LUXOSOS, QUASI DE BIBLIÒFIL, SUGGERENTS I ENRIQUIDORS. RETIRADA A FLORÈNCIA, LA SEUA CIUTAT NATAL, MIRELLA LEVI D'ANCONA PROSSEGUEIX LA SEUA INVESTIGACIÓ, AMB UNA VITALITAT I IL·LUSIÓ QUE S'ENCOMANEN DE SEGUIDA.

«LA SIMBOLOGIA DE LA NATURA ERA
UNA COSA CORRENT EN EL
RENAIXEMENT, TOTHOM LA CONEIXIA.
ARA, NINGÚ NO EN SAP RES»

DEL NATURAL

MONOGRÀFIC

© Fotos entrevista: Martí Domínguez

MIRELLA LEVI D'ANCONA

ENTREVISTA

La professora Levi d'Ancona em rep en la seua casa de Florència, Via Scipione Ammirato. M'obre la porta, està sola a casa, i de seguida em demana de donar-li el braç. «Tinc vuitanta-set anys» em diu, amb somriure intel·ligent i recolzant-se en mi. Té uns ulls vius, i els seus moviments traspuen una distingida elegància. Vesteix sobriament, de negre, tan sols duu un penjoll amb unes esplèndides turqueses. «Anem a la cuina, estarem millor», em diu mentre avancem a poc a poc pel vestíbul, on un gran gerro de porcellana conté unes espectaculars plomes de paó reial.

Abans de començar l'entrevista, li demane de fer-li unes fotografies i s'hi resisteix. Li assenyalet l'aparador, amb les plomes de paó reial com un bon escenari, i em contesta tallant: «De cap de les maneres!» La professora Levi d'Ancona manté ferm el seu caràcter, d'això no hi ha dubte. Però finalment accepta tres o quatre fotografies. Les últimes les faig mentre protesta, entre escarafalls i somriures: «Basta! Basta! Non sono fotogenica!» En l'ampla taula de la cuina, la professora Levi d'Ancona ha disposat els seus últims treballs. De seguida, es posa a explicar-me uns nous estudis sobre la *Primavera* de Botticelli, que en realitat, em diu, és el Jardí de les Hespèrides. Està entusiasmada i a punt d'enllestir un altre llibre sobre el pintor florentí.

Des de quan la seua passió per l'art?

Ah, des dels cinc anys...

De veres!?

Sí, mon pare em va regalar un llibre amb gravats de Gustave Doré, i des d'aquell dia em vaig apassionar pel dibuix.

Vivíeu en un ambient artístic, literari?

Sí, en un ambient literari. A Florència hi ha dos carrers amb els noms dels meus familiars, Vito d'Ancona i Alessandro d'Ancona. Vito era un pintor *macchiaiolo*, és a dir, impressionista... I Alessandro era escriptor d'obres teatrals, i senador... Mon pare era professor de filosofia, va fundar un institut espanyol ací a Florència, i ensenyava durant l'estiu a la Universitat de Santander, fins a l'any 1936... Aleshores tot va canviar. Es va exiliar a Amèrica, amb ma mare.

Per què?

Per la guerra!... Jo vaig romandre ací, no vaig poder reunir-me amb ells. Tan aviat com vaig poder, els vaig retrobar. Vaig finalitzar els meus estudis a Nova York.

I el seu treball amb la natura?

Va començar amb *The garden of the Renaissance*. Va ser Erwin Panofsky qui m'ho va suggerir. Sóc la seua deixeble: he fet molts seminaris amb ell, era un ambient elitista, dedicat a l'estudi i l'erudició. Tots els seus estudiants hem publicat coses interessants, gràcies a la seua direcció. El primer llibre el vàrem fer junts, i es titula *The iconography of the Immaculate Conception*. Després vaig fer un llibre sobre la miniatura llombarda.

I quins són els seus records de Panofsky?

Era una persona meravellosa! Em va convidar mil vegades a sopar, a dinar... La seua primera esposa em va fer un xal quan vaig anar a Espanya! Ah, Panofsky em va fer treballar moltíssim! En aquest sentit, he estat molt afortunada: he tingut els millors professors d'art, com ara Friedländer per al barroc... Però Panofsky era un conferenciant sublim! I una persona humana, càlida... Gaudia amb el treball, les seues classes estaven plenes de vida, com també els seus escrits...

El seu treball *The garden of the Renaissance* és una autèntica enciclopèdia del simbolisme de la botànica en l'art italià. Una obra monumental de sis-centes pàgines. Després vingué un altre treball espectacular *Botticelli's primavera. A botanical interpretation including astrology, alchemy and the Medici*.

Sí, cinc anys després de *The garden of Renaissance*. Abans vaig fer treballs sobre la miniatura, que també és la meua especialitat. De Botticelli, n'he fet dos llibres i ara estic enllestint-ne el tercer. Crec que Botticelli ha estat l'artista que més intel·ligentment ha emprat la simbologia de les plantes. A més de ser un pintor formidable, era un veritable erudit en el coneixement de plantes i animals. Ara veuràs... [La professora Levi d'Ancona trau una fotocòpia en blanc i negre.] Aquesta és la Madonna Bardi, que fou destruïda el 1944, a Berlín, i havia estat pintada per a la família Bardi, que tenien una capella a Santo Spirito, l'església construïda per Brunelleschi... Fixa't el que hi ha escrit sota la rosa: «*Qui tollis peccata mundi*». La rosa és símbol marià... Botticelli ha estat el primer que s'ha interessat amb profunditat per la simbologia de les plantes! Ghiberti, en la porta del Paradís del Battistero, va treballar la simbologia dels animals, i cada ocell es refereix a un panell de la porta. També hi ha un esquiroc que al·ludeix a la Santa Creu...

Però l'esquiroc de vegades també és interpretat com un símbol negatiu, pel seu caràcter rebel i batusser...

Ah, sí... Però en la simbologia sovint ens trobem que un símbol pot tenir dues lectures, la bona i la dolenta. L'esquiroc és un d'aquests casos. Alguns animals fins i tot tenen fins a cinquanta interpretacions!

Quin és el seu pintor favorit en aquest aspecte?

És difícil de dir. Potser Giotto, en la capella dels Scrovegni, amb la *Història de la Verge*. Crec que aquesta és una de les obres més entranyables de la història de l'art. La tensió amb què sant Joaquim rep la notícia de la seua paternitat, i al mateix temps, la vida que dóna als animals, als corders, i especialment a aquell gos que esguarda el sant, vivaç i alegre. És la primera vegada que es dota els animals de sentiments, que se'ls fa viure. Giotto és extraordinari, ha fet un salt endavant enorme! Entre Cimabue i Giotto hi ha un abisme! Giotto va descobrir la natura!

Per al seu treball fa consultes als biòlegs i naturalistes?

Sí, per als estudis he intentat sempre estar en contacte amb naturalistes, per tal d'assegurar-me de la correcta identificació. Estic especialment en deute amb el botànic

«BOTTICELLI HA ESTAT EL PRIMER QUE S'HA INTERESSAT AMB PROFUNDITAT PER LA SIMBOLOGIA DE LES PLANTES»

Carlo Ricceri, que em va ajudar en la identificació de les plantes de la *Primavera*. Quaranta-dos espècies diferents... Algunes ens va ser impossible d'arribar a identificar-les específicament. Vaig descobrir plantes precioses, que desconeixia totalment, com l'*Antirrhinum*...

I quina planta li agrada més?

Ah, la maduixa! [Riu.]

Perquè es menja?

No, perquè simbolitza la seducció! [La professora Levi torna a riure, amb una certa coqueteria, com qui ha comès una malifeta.]

Creu que cada artista té la seua pròpia simbologia? Hi ha animals o plantes que semblen pròpies d'un sol pintor.

Sí, cada artista es decanta per alguns símbols. El cas més espectacular és el del pintor venecià Carlo Crivelli, que tenia una veritable obsessió pels cogombres. En totes les seues composicions apareix aquest fruit: és la seua marca, el seu anagrama. Si hi ha un cogombre, és Crivelli!

I què simbolitza el cogombre?

No ho saps? És una planta sexual... El pobre Crivelli va tenir una amarga experiència sexual.

En quin sentit?

Va haver de deixar-ho tot, va haver d'abandonar precipitadament Venècia i refugiar-se en la regió de Le Marche. Tota la vida va voler tornar a Venècia.

Però... per què?

Per un problema sexual! No ho saps?... Bé deixem-ho córrer... Però aquell cogombre escenifica realment la seua biografia.

[Per més que hi insistesc Mirella Levi d'Ancona es nega a parlar més del tema. Sembla que Crivelli va estar empresonat per haver viscut amb una dona casada i en absència del marit.]

I altres símbols exclusius?

Leonardo Da Vinci, per exemple, en la seua *Anunciació*, empra per primera vegada la tulipa. D'aquesta planta es pensava que podia viure sense rebre els raigs del sol, i per això simbolitza la gràcia de l'Esperit Sant. La qual cosa és perfectament adient per a aquesta *Anunciació*, amb la visita de l'arcàngel sant Gabriel... Però, de vegades, el que trobem són animals que no tenen cap simbologia, que hi són tan sols pel seu exotisme i singu-

laritat. Per exemple, l'any 1487, Lorenzo el Magnífic va rebre d'un soldà el regal d'una girafa que va causar una autèntica sensació. Piero di Cosimo la va pintar en el seu *Vulcano e Eolo* i també altres artistes florentins. Però poc després la girafa va tenir un accident, es va colpejar contra el marc d'una porta, i va morir. I ja no hi hagué més girafes en la pintura renaixentista italiana! El mateix s'esdevé amb el rinoceront, que va ser pintat per Granacci en la *Storie di Giuseppe*, i que sobretot cridava l'atenció pel seu aspecte extravagant. El rinoceront és el símbol de Crist Victoriós, perquè sempre torna vencedor de la batalla. Un altre animal que no és freqüent és el gat, no sé perquè... El gos és abundant, però el gat... El primer gat és el de Pietro Lorenzetti, en *L'última Cena*, a Assís.

Potser el caràcter independent del gat no agrada als pintors...

Ah, no ho sé! La simbologia del gat és confusa: pensa que es diverteix amb les preses abans de matar-les. Alguns han vist en aquest comportament una actitud cruel, fins i tot luxuriosa. Però també hi apareix en moltes anunciacions, per exemple, en la de Leonardo da Vinci, *Madonna del gatto*. Això sembla que és perquè, segons la tradició, una gata va donar a llum els seus gatets el mateix dia de la Nativitat de Crist, i per això el gat es pot atribuir a la Verge Maria.

Quina diferència podríem establir entre la pintura italiana i la flamenca en aquest sentit?

No he estudiat la pintura flamenca, qui millor ha treballat aquest camp ha estat Lottlisa Behling. Però jo no me n'he ocupat.

El seu llibre *Lo zoo del Rinascimento* també és una obra monumental...

Això ho diu vostè...

Quants anys li va costar?

Vint anys.

On té l'home més símbols, en els animals o en les plantes?

En les plantes. Pensava que seria més fàcil amb els animals, però la veritat és que no és així. Potser perquè les plantes tenen una clara utilitat mèdica, i d'aquesta

**«ARA LES PLANTES TAN
SOLS SERVEIXEN PER A LA
POLÍTICA! EL CLAVELL PER
ALS SOCIALISTES, L'OLIVERA
PER A LA UNIONE...»**

forma se'ls poden atribuir unes propietats més clares. Encara que també els animals tenien un ús medicinal, el sagi de porc, per exemple, que s'usava com a unguent. En qualsevol cas, el primer que discuteix la simbologia animal és Melitone, en el segle cinquè. Després vénen les *Etymologiae* d'Isidor de Sevilla.

Com veu la pintura actual. No pensa que s'ha abandonat la natura i el seu significat?

Totalment! La simbologia en el Renaixement era una cosa corrent, tothom la coneixia. Ara, ningú no en sap res. Fins i tot els mateixos

historiadors de l'art la desconeixen, dubten i tot que siga possible un contingut simbòlic tan important.

Quan es produeix aquest trencament del pintor amb la natura? El barroc tampoc no és fèrtil en aquest sentit...

El trencament és amb el Concili de Trento, perquè es prohibeix la representació. El barroc és pobríssim en l'ús de la natura. I tota la pintura moderna és abstracta. L'únic que utilitza símbols és Chagall.

No troba que hi ha poca divulgació en els museus i en les pinacoteques d'aquest món fascinant?

A Itàlia s'ha començat ara a fer cartells explicatius del perquè de tots aquests elements biològics en la pintura renaixentista. En canvi, a Amèrica sempre s'ha explicat amb detall. Ací la divulgació d'aquest món no existeix: ací l'ensenyament és exclusivament estètic.

S'ha perdut, doncs, el llenguatge dels símbols...

Sí. Ara les plantes tan sols serveixen per a la política! El clavell per als socialistes, l'olivera per a la Unione, la margarida... Però la natura ja no interessa, ja no és un reflex ni un model de res.

Acabem l'entrevista. Mirella Levi d'Ancona respira alleujada. Li demane que em dedique un dels seus últims llibres, *Piante e animali intorno alla porta del Paradiso*, una anàlisi sobre la porta del Battistero de Ghiberti. Mentre acuradament escriu el seu nom, aprofite per fer-li unes últimes fotografies. De sobte, alça la vista i em mira amb un somriure pacient: una mirada que diu, *basta, basta...* ☺

Martí Domínguez. Director de Mètode. Professor titular de Periodisme de la Universitat de València.